

OBRAVNAVA GLAGOLSKKE PREHODNOSTI V OSNOVNI ŠOLI

Glagolska prehodnost (objektnost) se obravnava v petem razredu osnovne šole. To je razmeroma težko slovnično poglavje, pri katerem imajo učenci bolj malo predznanja in zanimanja. Veže se na stavčne člene, zlasti predmet in prislovno določilo, ki se obravnavajo prav tako v petem razredu, in na glagolski način, ki se obravnava šele v sedmem razredu. Prav zaradi težavnosti te učne snovi se mi zdi potrebno zbrati čim več idej in gradiva za njeno obravnavo in utrditev.

Ker so v besedilih precej enako zastopani neprehodni in prehodni glagoli, ni težko najti primerne sestavka, na osnovi katerega delamo posplošitve. Vzemimo na primer tale preprosti otroški spis o šolski ekskurziji.

V Postojnski jami

S posebnim vlakom smo se odpeljali v jamo. Med vožnjo nas je zeblo. Ko smo izstopili z vlaka, smo dolgo hodili po jamskih poteh. Nazadnje smo prišli do nekega zelo lepega kapnika. Blizu njega smo v cementnem koritu z vodo zagledali znamenite človeške ribice. Tako jim pravijo zato, ker imajo prosojno kožo take barve kot človek. Kar nismo se jih mogli nagledati. Neradi smo zapustili prelepo Postojnsko jamo.

Barbara, 5. razred

V razredu organiziramo spraševanje po besedah, ki so ob glagolu. Jezikovni čut velikokrat dopušča vprašalnice za predmet (za odvisni sklon) in vprašalnice za prislovna določila (prislovne vprašalnice), vendar dajemo prednost vprašalnicam za prislovna določila. Pri vprašanjih za sklone pa uporabljamo obe vprašalnici, da zanesljivo razlikujemo predmete od osebkov (*koga ali kaj, kdo ali kaj*). Zaradi nazornosti nato podčrtamo prislovna določila s poševnimi črtkami, predmete pa z dvojno črto (s simbolom za neprvi sklon). Tako nam glagoli razpadejo na dve skupini, na neprehodne in prehodne.

Neprehodni glagoli

Kam (v kaj) se odpeljemo?

Od kod (s česa) izstopimo?

Kod (po čem) hodimo?

Do kod (do česa) pridemo?

Prehodni glagoli

Koga (ali kaj) zebe?

(Koga ali) kaj zagledamo?

(Komu ali) čemu pravijo?

(Koga ali) kaj imajo?

(Koga ali) česa ne moremo?

(Koga ali) česa se ne nagledamo?

(Koga ali) kaj zapustimo?

Odpeljemo se v jamo

Izstopimo z vlaka.

Hodimo po jamskih poteh.

Pridemo do kapnika.

Zebe nas.

Zagledamo človeške ribice.

Pravijo jim (človeškim ribicam).

Imajo prosojno kožo.

Ne moremo se nagledati.

Ne nagledamo se jih (ribic).

Zapustimo Postojnsko jamo.

Na ta način je dosežen osnovni učni smoter, da učenci razlikujejo prehodne glagole od neprehodnih. Ker pa jezikovni čut za postavljanje vprašalnic ni prav zanesljiv, je tudi učni smoter dosežen bolj na pol.

V drugem učnem koraku to znanje poglobljamo in krepimo. Z učenci ugotavljamo, s čim je zaznamovana prehodnost ali neprehodnost. Zdaj je postopek primerjalen.

potemneti	hoditi	misliti
potemniti sliko	prehoditi pot	misliti na izlet

odpeljati prtljago	začeti predstavo
odpeljati se v jamo	predstava se začne

Z učenci poiščemo materialne (morfemske) razlike med neprehodnimi in prehodnimi glagoli. Ugotovimo, da neprehodni glagoli postanejo prehodni z menjavanjem desnega obrazila (pripone), z dodajanjem levega obrazila (predpone) ali z dodajanjem predloga; odpravlja pa se pogosto prehodnost s prostim morfemom se. Tako so dobili učenci na voljo novo sredstvo za razlikovanje neprehodnih in prehodnih glagolov.

Precej težko pa je učencem razlagati glagole, ki so v enem pomenu prehodni, v drugem pa neprehodni.

Ali slišite (zaznavate) zvonjenje?

Ali slišite ali ste gluhi?

Delal (izdeloval) sem model jadrnice.

Nekaj časa sem delal, nekaj pa počival.

Razlikovanje teh pomenskih odtencev je za učence seveda težko. Pomagamo jim s sopomenkami in protipomenkami. Učence begajo tudi primeri, ko je ob prehodnem glagolu opuščen predmet, npr.: *Poslušal sem, pa nisem ničesar razumel.* Menijo, da je glagol *poslušal sem* neprehoden, vendar je prehodni, saj bi se poved lahko glasila: *Poslušal sem ga, pa nisem ničesar razumel.*

V večje strokovne podrobnosti (vrste prehodnosti, predmetne različice) se v petem razredu ne kaže spuščati, ker bi to učence preveč obremenjevalo. Treba pa je osvojeno učno snov še utrditi in nadgraditi, da bodo imeli učenci od nje praktično korist in da bodo brez težav prehajali k drugi učni snovi.

Najprej naj učenci samostojno razlikujejo prehodne in neprehodne glagole, in sicer ob posameznih glagolih ali pa ob strnjem besedilu. Pri tem pazimo, da pritegnemo k delu čim več učencev ali kar ves razred. Vaje so takšnele.

Izberi prehodne glagole in jih uporabi v primernih povedih: brniti, gledati, gnesti, hoditi, izkopati, kopati, lajati, ležati, nasuti, natrgati, obljubiti, odlikovati, odvreči, oživeti, oživiti, počepniti, pohoditi, poklicati, porumeneti, porumeniti, plezati, preplezati, ropotati, saditi, sedeti, spati, skakati, skuhati, umiti, zasesti, zasmejati se, zaupati, žareti, žariti, žuboreti. Zgled: gledati – Včeraj sem gledal novi film v Komuni.

Podčrtaj prehodne glagole v naslednjem sestavku z vijugasto črto, predmete ob njih pa z dvojno črto:

Rudi se je javil, da gre zakurit bencin. Pobral je okrušek kapnika in ga zavil v cunjo. Cunjo je namočil v tekočino, ki se je natekla v mlako pod njegovimi nogami. Prižgal je vžigalico in jo pritaknil. Cunja je zagorela, zato jo je vrgel daleč od sebe. Kar je sledilo, je bilo podobno uničenju sveta, ki ga požirajo plameni.

Po Tonetu Svetini

Po teh vajah preidimo k težjim. Najprej gradimo pot od direktno prehodnih glagolov (glagolov z nepredložnim predmetom v četrtem sklonu) k pretvorbam tvornika v trpnik. Če hočemo spoštovati didaktično načelo postopnosti, ne bomo uvajali nobenih novih strokovnih izrazov, ampak bomo učili učence trpniško pretvorbo samo s posnemanjem.

Zgled: Vprašal je Marijo. → Marija je bila vprašana.

Pretvori naslednje stavke po zgornjem zgledu:

Janka še niso klicali. – Poslali so jo k ravnatelju. – Fanta so oprostili. – Sklenili so pogodbo in jo podpisali. – Do začetka maja smo zbrali že ves denar za ekskurzijo. – Reportažo bom napisal jutri. – Avto sem očistil že dopoldne. – Zvečer bom zlikala hlače. – Nogavice bom kmalu splekla. – Vodje tolminskega upora so v Gorici obglavili. – Most čez Tolminsko so zgradili v začetku našega stoletja. – Na Bazovici so fašisti ustrelili štiri fante. – Štanjel so med vojno požgali.

Nato preidimo k vaji, s katero na osnovi osvojenega znanja krepimo jezikovni čut učencev.

Izberi primerne besede v naslednjih povedih in utemelji svojo izbiro:

S prekupevanjem ni (obogatel – obogatil). – Spis bom (obogatel – obogatil) še z nekaterimi domisleki. – Po dveh tednih sem (ozdravel – ozdravil). – Doktor Kim jo je (ozdravel – ozdravil). – Včeraj zvečer je (ugasnila – ugasila) luč, zato se nisem mogel učiti. – Preden odideš iz hiše, (ugasni – ugasi) luč na stopnišču. – Boris (vadi – se vadi) v teku na osemsto metrov. – Milena (vadi – se vadi) pesem za nastop. – Tekma (začne – se začne) na sodnikov živžg. – Fant (nagiba – se nagiba) k površnosti.

Nazadnje pa ob primernih navedkih iz pesmi, umetniške proze ali esejistike študiramo, kako pesniki in pisatelji z nenavadnimi vezavami glagola s predmetom dosegajo posebne učinke.

Predlagaj, kako bi zveze glagola s predmetom izrazili na bolj običajen način in presodi oba načina izražanja:

Preslabe peti boje nam sloveče, pojo Kranjic lepoto moje strune in tvojo čast, neusmiljena devica. (Prešeren) – Jaz sanjam maj, a pravzaprav jesen je zdaj. (Župančič) – Preden sneg zapade stare sreče kraj, pota, gaj, livade, mi srce zajoče kot otrok in hoče še enkrat nazaj. (Novy) – Poklepetajo cel svet, pod mrak pa se ne spomnijo niti tega, kako jim je ime, niti kako se pišejo. (Zidar) – Mladi režiserji živijo film. (Časopis) Zgled: Vem rožo. (Grum) – Vem za rožo. Poznam rožo.

Tako smo prešli dve fazi učnega procesa pri spoznavanju glagolske prehodnosti. Ob besedni analizi je treba prehodnost še večkrat ponoviti. V šestem razredu pa si je treba zagotoviti čas za temeljitejšo ponovitev. Mislim, da pri tem obravnavanju, utrjevanju in ponavljanju nismo zanemarili nobene pomembnejše možnosti za jezikovno vzgojo ob tej učni snovi. Učenci so dovolj vsestransko spoznali to glagolsko lastnost; trpniške pretvorbe so okrepile njihovo gibčnost v izražanju; uvideli so, kako naj ravnaajo, ko jim jezikovni čut omahuje; nazadnje pa so spoznali, kako pesniki in pisatelji tudi pri glagolski vezavi presegajo vsakdanji način izražanja.

Literatura:

Bajec, Kolarič, Šolar, Rupel, Slovenska slovnica, 1964, str. 208–209; Toporišič Jože, Slovenska slovnica, 1976, str. 290–298.

France Zagar
PA v Ljubljani

Ocene in poročila

Imenitna kulturološka razprava

Primož Simoniti, Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede XVI. stoletja. Izdala in založila Slovenska matica. Ljubljana 1979, 298 str.

Knjiga o Humanizmu na Slovenskem, ki jo je pred kratkim Primož Simoniti objavil pri Slovenski matici, je ena od najbolj poživljajočih in vzpodbudnih razprav, kar jih je v zadnjih letih pri nas prišlo na svetlo. Simoniti je z naravnost meniško marljivostjo in natančnostjo zbral goro podatkov in jih nato s spretnostjo mojstra vskladal v zanimivo podobo humanizma na Slovenskem in med Slovenci. Kar je pri tem zapeljivo, ni toliko ugotovitev, da je humanistična misel zapustila svojo sled tudi med intelektualci našega rodu, ali oni mi tuji, ki so bili tako ali drugače povezani s Slovenijo, kolikor spet potrjena vednost o obstoju tiste »rei publicae« intelektualcev, ki je bila v dobi renesanse še zelo konkretna. Ne brez zavisti sledi bralec življenjskim potem Simonitijevih protagonistov, ki se s tako lahkotno samoumnevnostjo premikajo v prostoru med Italijo, slovenskimi deželami, Avstrijo in Nemčijo in se z isto kompetenco lotevajo literarnega, administrativnega pa tudi umetniškega in znanstvenega dela. Vtis, ki ga odnese je velika intelektualna prožnost renesančnih ljudi, ki so upravičeno jemali za svoj moto znani Terencijev stavek: »Nil humani mihi alienum puto.«

Izhajajoč iz takih predpostavk pač ni čudno, da so se nekateri med njimi začeli zanimati tudi za jezik ljudstva in proglašali, kot je to storil Sigismund Herberstein, eden od prvih cesarjevih poslancev na moskovskem dvoru, njegovo znanje za *beneficium*, za korist, ki je ne gre podcenjevati. Tudi iz tega humusa, kakor pravilno ugotavlja avtor, je zrasla na naših tleh tista protestantska literatura, ki je nastala ne samo iz verske vneme Primoža Trubarja in njegovih učencev, temveč tudi iz njihove ljubezni do svojega rodu.

Simoniti zajame v svoji knjigi obdobje od srede XV. do srede XVI. stoletja in v devetih poglavjih poda portrete nekaterih naših humanistov od Kristofa Raubarja, Avgušтина Prugla-Tyernusa do Tomaža Prelokarja, Bernarda Pergerja in Matije Hvaleta, da navedemo samo nekatere. Pri tem izrabi priliko, da nas širokogrudno seznani s kulturo renesančnega intelektualca, z njegovo mislenostjo, s strukturami, naj bodo to univerze, šole, dvorne pisarne, ali cerkvene ustanove, ki je v njih živel in delal.

Simonitijeva knjiga z vso svojo izzivalno svežino kaže slovenskim zgodovinarjem, kako zaorati na širokem in pogosto še neobdelanem polju znanstvene raziskave, ki mu Nemci pravijo »Kulturgeschichte«. V iskanju svoje identitete smo Slovenci vse prepogosto omejevali svojo preteklost na tiste kulturne spomenike, ki so nastali v našem jeziku in jemali v poštev tiste ljudi, ki so bili naše narodnosti. Študija Humanizem na Slovenskem je pokazala, da je tako gledanje na preozko –